

Wallhornsgravyrer

av Arne Carlbom

Gravyrkonsten är gammal. Kopparsticket uppstod i renässansens guldsmedsverkstäder. Tekniken, att med gravstickeln göra spår i metallplattan, har inte förändrats. Kopparplåt som material har varit dominerande. Gravyr i stål var inte okänd när man i England återupplivade metoden på 1820-talet.

Kopparstick och stålstick har använts både för reproduktion och som konstgrafik. Eftersom stålet är hårt och inte så lätt låter sig följa konstnärens intentioner fick stålgravyrerna så småningom ett annat område än konsten. Metoden medger fina och täta linjer och ger ett exakt tryck som är svårt att efterlikna, varför den har kommit att användas för värde-tryck, framför allt sedlar och frimärken.

När det svenska postverket 1920 övergick till att framställa frimärken i ståltryck fann man ingen som behärskade gravyren. Man fick söka hjälp från utlandet. Frammärken graverades i Canada. De invandrade gravörerna Max Mirowsky och Paul Wilcke gjorde gravyrer för ett antal frimärken.

Svenska gravörer

En ny tid började när postverket anställde en egen frimärksgravör. Det var Sven Ewert, som debuterade med Gustav V:s jubileumsmärke 1928 och som verkade till 1958. När Ewert fyllde 50 år 1945 stod det att läsa i Dagens Nyheters gratulation att det behövdes en medhjälpare vid frimärksframställningen. Ewert hade då nästan ensam svarat för graveringen under ett par decennier. Den unge Arne Wallhorn vände sig till generaldirektör Örne och fick arbetet sedan han hade visat prov på sitt kunnande och fått stöd av konstnären och professorn Otte Sköld.

Wallhorn hade redan erfarenhet i gravyrkonsten. Han fick efter att ha slutat skolan

Arne Wallhorn med förlagan till ett frimärke, utgivet inför den stora utställningen Stockholm 86. Motivet är ett Oscar II-frimärke 1891, graverat av Wallhorns föregångare Max Mirowsky.

anställning på ett företag som tillverkade medaljer och märken. På kvällarna gick han i Tekniska Skolan, som Konstfack hette på den tiden. Han fortsatte sedan på Skolan för Boktryck och Reklamkonst och kom 21 år gammal in på den grafiska linjen på Konstakademien. Bland lärarna fanns då Harald Sallberg, Emil Johansson-Thor och Arvid Fougstedt. Efter akademiären arbetade Arne Wallhorn hos Sporrang & Co som tecknare och förkovrade sig dessutom i metallgravyr.

Han hade goda förkunskaper för frimärksgravyr men det tog ändå tid att under Ewerts ledning tränga in i stålstickets konst. Att, som grafikern på 1700-talet Per Gustaf Floding uttryckte det, använda: "streck och puncter, på mångfaldigt sätt krökte, wridne, bredewid eller korsvis öfwer hvarannan lagde."

Under träningen år gjorde Wallhorn bakgrunder, valörsiffror etcetera till frimärken och dessutom många datumstämplar. Uppgifternas svårighet ökade och till slut fick han gravera ett frimärke på egen hand. Det var ishockeyspelaren på 15-öresmärket i utgåvan Riksidrottsförbundet 50 år 1953.

Utgivningen av frimärken med nya motiv var ganska sparsam under många år. Från mitten av 1960-talet ökade antalet markant och som en följd av detta krävdes flera nya gravörer, anställda eller frilansare, kanske med nya synpunkter på gravyren. Arne Wallhorn svarade för kontinuiteten under fyrtio år fram till pensioneringen 1986.

Förlagor och gravyrer

De gamla frimärkskonstnärerna, Olle Hjortzberg, Einar Forseth, Torsten Schonberg och andra, tecknade förlagor i ett grafiskt manér, tillrättalagt för gravören att direkt överföra, linje för linje, punkt för punkt. Detta ändrades när nya konstnärer med andra uttryckssätt anlätades. Fotografier kom mer och mer i bruk. Gravörerna blev friare och inte underkastade tecknarnas linjeföring eller formsystem.

Det började med idrott

Originalteckningen till ishockeyspelaren gjordes av Lars Norrman, mest känd för en förenklad stil med hela färgfält. Förlagan till spelaren är mera detaljerad. Figuren är utan rörelse och utan bakgrund. Wallhorn förbättrade bilden med en yta som uppfattas som is med speglingar. Norrmans bokstäver och siffror ändrades och gjordes negativa. Hela frimärksbilden fick en mjukare och mera levande framtoning.

Wallhorn graverade ännu en idrottsbild under denna tid, ett frimärke med en skidlöpare. Stig Blomberg tecknade förlagan, som en skulpturskiss. Gravyren fick fram löparens rörelse, mot en tät bakgrund.

Abstraktion

När SAS gick dåligt, tio år efter starten, gav man ut ett goodwill-frimärke, gemensamt i Sverige, Danmark och Norge. Det svenska och det danska frimärket trycktes i stålgravyr. Motivet, av Philip von Schantz, var ett stilise-

Riksidrottsförbundet 50 år. Ishockeyspelare av Lars Norrman.

Förlagan.

Världsmästerskapen på skidor 1954. Skidlöpare i Mora-Nisses stil, tecknad av Stig Blomberg.

rat flygplan i en molnformation, påminnande om konstnären "Pilotsvit". Gravyrens teknik med långa parallella linjer och fina nyanser visade sig vara den riktiga för att återge förla-

SAS 10 år 1961.
Förlaga: Philip von Schantz.

Viking
Eggeling
(1880–
1925).
Målare
och film-
skapare.
Frimärket
utgavs
1980.

Älghuvud 1967.
Teckning av Harald Wiberg.

Förlagan.

gans intryck av hög fart på hög höjd. Frimärket trycktes himmelsblått.

Svensken Viking Eggeling skapade 1921 en av de första nonfigurativa filmerna, kallad "Diagonalsymfoni". En ruta ur denna film blev förlaga för ett frimärke. I gravyren gjorde Wallhorn figuren omvänd mot filmen, negativ mot blå botten, något som koncentrerade intrycket av frimärksbilden.

Djur

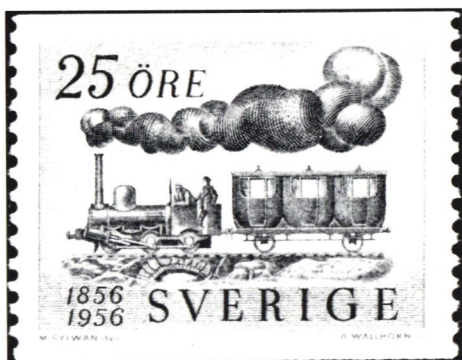
Ett älghuvud tecknat av Harald Wiberg trycktes på ett frimärke, i mörkt brun färg mot vit bakgrund och med typografin i blått. Älghuvudet, vackert graverat, blev en bra bild, enkel och klar. Gravyren var ledigare än den strikta linjegravyren. Håret på djurets hals ser natur-

ligt och mjukt ut, återgivet med omväxlande täta och glesa linjer och punkter.

Arne Wallhorn graverade flera djurbilder under årens lopp, bland andra en trandans, ett vackert rådjur, en utter och en padda.

Teknik

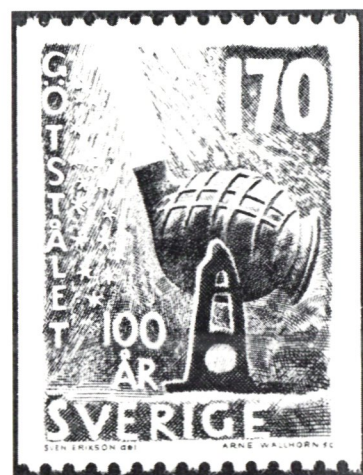
SJ:s 100-årsjubileum 1956 gav anledning till utgivning av tre frimärken. Konstnären Mark Sylwan, som en gång varit Wallhorns lärare, tecknade motiv från järnvägens tekniska sida. De båda märken som graverades av Arne Wallhorn visade det gamla loket "Fryckstad" och Årstabron. På förlagan är röken från loket tecknad kompakt. I trycket blev den lik ett litet åskmoln. Bilden av bron blev annorlunda, ganska diffus. För att lätta brospannet gjordes

"Frykstad."

Årstabron.

Götstålet 100 år.
Teckning Sven Erixson.

de bortre delarna av bron förtonande i en tunn gravyr. Tyvärr trycktes frimärket i en ljusgul färg som inte låter de finaste detaljerna framträda.

En metod för framställning av stål, påbörjad 1858, blev föremål för ett jubileumsmärke hundra år senare. Sven Erixson, X-et, tecknade en konverter, ett slags smältugn. Förlagan var rent målerisk. Teckningen med sina flytande konturer fick Wallhorn överföra till gravyr med mycket små och välplacerade streck och punkter. I en intervju har han sagt att djupet i bilden fick han fram genom ett slags frihandsgravyr av bakgrunden.

Frimärket blev ovanligt vackert. Gilbert Svenson skrev: "Den utomordentligt och känsligt utförda gravyren visar Arne Wallhorn på höjden av sitt konstnärskap."

Sven Erixson själv tyckte att konvertern liknade en urtidsfågel.

Jubileumsporträtt

Hur färgen kan påverka den graverade bilden syns på porträttet av Verner von Heidenstam på ett frimärke som kom ut 1959. Det trycktes

Förlagan.

Verner von Heidenstam (1859–1940).
Förlaga: Stig Åsberg.
Porträttet efter ett foto från 1920-talet.

Carl Gustaf Pilo 1961.
Född troligen 1711, död 1793.
Ur "Gustav III:s kröning".

i två valörer, i rött och i blått. Den röda varianten gör inte rättvisa åt gravyren, det blå märket blev bra.

Förlagan av Stig Åsberg innehåller Heidenstams huvud, en strand med spegling i vattnet och ett dött träd med stjärnor mellan grenarna. Åsbergs symbolik är oklar. Strandmotivet lär ha med Vättern att göra. Det döda trädet mot natthimlen kan möjligen syfta på att Heidenstam under lång tid inte skrev något.

Den komplicerade bilden blev, särskilt i den blåsvarta färgen, ett fint grafiskt miniatyrblad. Wallhorn använde här för första gången en gravyrteknik som skilde sig från den han hade lärt av Ewert, med punkter i stället för linjer. Heidenstams hår blev luftigare än i den traditionella stilen, hans panna fick ett skimmer.

Till minnet av Carl Gustaf Pilo valde Postens konstråd det självporträtt han målade i kanten av sin stora tavla "Gustav III:s kröning". Arne Wallhorn fick i uppdrag att teckna förlagan och att göra gravyren. Det var egentligen en omöjlig uppgift, detta att ta ett stycke ur en monumentalmålning med många figurer och göra en grafisk miniatyr av det. Wallhorn blev tvingad att skära handen antingen av Pilo eller av Martin. Det blev den senare som blev stympad. Färgen, blå eller brun, kom inte i närheten av Pilos skimrande

kolorit. Att frimärksbilden ändå blev ganska bra är gravörens förtjänst.

Torgny Segerstedt var född 1876 och uppmärksammades med ett frimärke 1976. Ingrid Svensson hos PFA gjorde ett collage av ett porträttfoto och första sidan av Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning den 1 juni 1917. Wallhorns insats blev ett mästerverk i mikrgravyr. Trots att tidningstexten är mycket

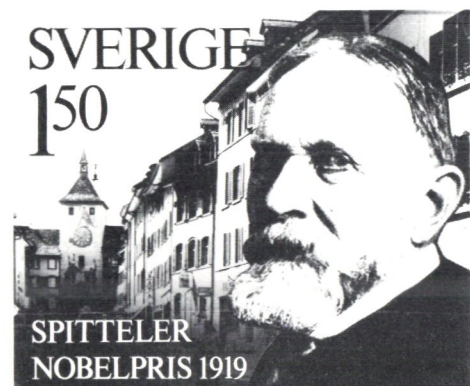
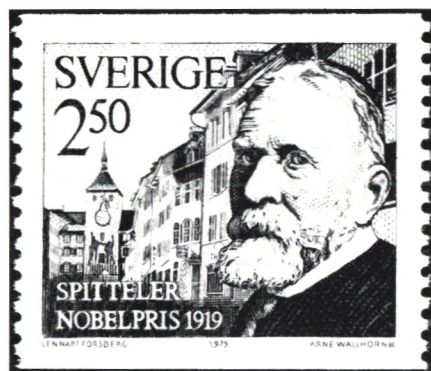
Torgny Segerstedt (1876–1945). Huvudredaktör för GHT Förlaga: Ingrid Svensson.

kraftigt förminskad kan den läsas, låt vara med förstoringsglas.

Nobelpris 1901. Frimärke 1961 av Stig Åsberg. Typografi av Vidar Forsberg.

Carl Spitteler (1845–1924). Förlaga av Lennart Forsberg. Frimärket utgavs 1979. Arne Wallhorn skämtade litet med Spittelers hemstad Liestal i Schweiz. På en skylt som saknade text och blid ristade han in namnet Stina Backlund.

Nobelfrimärkena

Arne Wallhorn graverade ett stort antal porträtt i serien med Nobelfrimärkena. Posten hade beslutat att på frimärken fira 60-årsminnet av utdelningen av det första Nobelpriset 1901. Det föll bra ut och man fortsatte på den inslagna vägen.

Förlagorna tecknades av Stig Åsberg från 1961 till hans död 1968. Därefter fortsattes arbetet av Lasse Söderberg 1969–1973 och av Lennart Forsberg 1974–1981. Kompositionen var hela tiden likartad, med porträtt av pristagarna, ibland med tillägg av en detalj från deras miljö eller deras verk. Åsbergs bilder var ganska träaktiga, Söderbergs och Forsbergs litet ledigare. Gravyren blev följaktligen först formell, för att sedan bli friare. Porträtten blev bättre på grund av bättre fotomaterial.

Byggnader och städer

En serie frimärken med motiven svenska byggnadsminnen påbörjades 1962 och fortsatte under flera år. Stig Åsberg tecknade Norderport i Visby ringmur. Postmuseichefen Gilbert Svenson påstod att förlagan var kopierad efter ett foto hos Riksantikvarieämbetet, något som konstnären tillbakavisade. Ingen har sedan ifrågasatt bildmakarnas sätt att arbeta. Foton har vid flera tillfällen varit underlag för förlagorna.

Bilden av Norderport är dramatisk, ställd mot natthimlen. Bakgrunden är graverad i det traditionella ruttmönstret. Mönstret syns bakom ett par av muröppningarna, så att de ser ut att vara försedda med galler, en icke avsedd effekt. Gravyren, i blandteknik, framträder mycket fint, bäst i den blå frimärksvarianten.

Gripsholms slott blev en frimärksbild 1967. Den mångsidige konstnären och scenografen Sven Erik Skawonius fick uppdraget att göra förlagan. Slottet ser teateraktigt ut, med en aura, ett ljus kring konturerna. Detta är i första hand ett önskemål från tryckeriet. Frimärket är tryckt i två färger, rött och blått.

Gripsholms slott.
Förlaga: Sven Erik Skawonius.

Byggnads-
minnen
1965.
Norderport
i Visby
av Stig
Åsberg.

Tekniken var inte så utvecklad att man kunde lita på passningen mellan färgytorna.

En stor del av frimärksytan upptas av Vasavapnet. De små detaljerna är skickligt graverade. Man kan t ex skymta vapnets gimbalkar bakom de uppresta lejon.

Även om gamla städers grundläggningsår är obestämt finner man lätt en lämplig tidpunkt för ett jubileum. Under 1984 firades det i Jönköping, Norrköping och Karlstad. I ett häfte kallat Äldre städer fick man historiska glimtar från de jubilerande städerna plus tre till, nämligen Sigtuna, Vadstena och Gävle.

Svenolov Ehrén som gjorde förlagorna gick till Erik Dahlberghs "Svecia antiqua et hodierna". Han ändrade litet, gjorde några tillägg och skapade sex detaljrika tavlor. Från dessa förebilder utförde Arne Wallhorn ett stort och väl genomfört gravyrarbete med variationsrik teknik.

Skulptur

Det har sagts, bland andra av Jurgen von Konow i boken "Om grafik", (Malmö 1967), att koppargrafiken (och därmed stålgravyr) till sitt väsen ligger närmast skulpturen. Ett tryck är en avgjutning i papperet. Ur den

Jönköping. Sigtuna. Karlstad. Norrköping. Gävle. Vadstena.
Äldre städer. Förlaga: Svenolov Ehrén.

Fem bilder fritt efter Sveciaverket. Norrköpingsvyn efter en litografi från 1800-talet.

Carl Milles (1875–1955). "Folke Filbyter" i "Folkungabrunnen" i Linköping, utförd 1927 av Milles. Frimärket trycktes i en violett färg som inte framhäver gravyren.

synpunkten är alla djuptryckta frimärken skulpturer, mycket grunda reliefer.

När det gäller att återge tredimensionella kroppar på papperets yta har gravören ingen nytta av linjens relief. Det är frekvensen av linjer som modellerar volymen. På frimärken är utrymmet för linjesystemet mycket litet. Ett exempel är frimärket till Carl Milles' minne 1975, på vilket Folkungabrunnens ryttnarstaty är förminskad till en höjd av 25 millimeter. Arne Wallhorn tänjde gravyrens möjligheter så att bilden ändå ger intryck av att föreställa en friskulptur. Han hade ett personligt intresse av konstverket eftersom hans far hade varit med om att hugga ut brunnsskarets reliefer.

Europafrimärkena 1974 hade temat skulptur. Ett av de svenska frimärkena avbildade Bror Marklunds "Gestalt i storm" i Trelleborg, efter en fotoförlaga. Den kraftiga gravyren ger en god föreställning om volym och struktur. Men man kan inte begära att bilden skall kunna ge mer än en aning om skulpturens mäktighet.

Skulptur och kalligrafi tecknades av Kerstin Abram-Nilsson på samma frimärke, utgivet till minnet av Hans Järta. Skulpturen var en medaljong av Sergel och skriften var ingres-

SVERIGE
75

Förlagan.

Europa-CEPT 1974. "Gestalt i storm" av Bror Marklund (1907–1977).

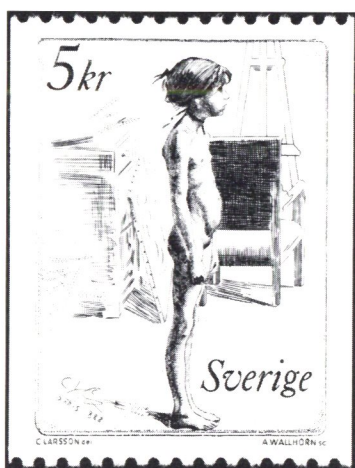

Hans Järta 1974. Politiker och skriftställare (1774–1847). Förlaga av Kerstin Abram-Nilsson.

sen till 1809 års regeringsform. Medaljongen är som sig bör återgiven i traditionell linjegravyr. Gravyren av den utsirade texten är mycket konstfärdig. Varje detalj finns med, blommor, namnen och symbolerna för de fyra stånden, kronor, kalk, mercuriusstav och spade.

Grafik

Att återge grafik med grafik kan ge fina resultat. Graziella hette en liten parisiska som sökte arbete som modell hos Carl Larsson. Han tyckte att hon var rörande och tecknade henne i blyerts. Av teckningen blev en etsning som i sin tur blev förlaga för frimärket. Gravyren är exakt, till och med kantavtrycket av etsningsplåten kom med i bilden. Det blev ett brunt och vackert frimärke, som kanske hade blivit ändå vackrare i svart.

Graziella 1982. Etsning av Carl Larsson. En liten italiensk flicka som frågar om hon kan passa till modell.

Måleri

Åren 1970–1971 utgavs två frimärken med besläktade motiv, medeltida takmålningar i Dädesjö och Södra Råda kyrkor. Från Dädesjö kommer Staffan som vattnar sina fålar och från Södra Råda den förlorade sonen som svinvaktare.

Arne Wallhorn tecknade förlagorna och

Staffan Stalledräng 1970. Takmålning från 1200-talet av Sighmundur i Dädesjö kyrka i Småland.

Förlagan.

"Råda-medaljong" 1971. "Den förlorade sonen". Takmålning 1494 i Södra Råda kyrka i s ö Värmland.

utförde gravyren. Inte bara målningarna är väl återgivna utan också deras underlag, takbräderna med synliga spikhuvuden. Gilbert Svenson skrev om Staffan, att gravyren "...tar väl vara på den spröda poesien hos detta mästerverk från högmedeltiden". Den förloerade sonen, i Mäster Amunds förenklade stil med tydliga konturer, är också väl skildrad. Bilderna trycktes inte i färg, men fick litet ton genom att papperet är svagt färgat i rosa resp grönt.

Att reproducera skulptur på frimärken är vanskligt. Att försöka återge en rent koloristisk målning som Zorns "Kyrkfärd i Mora" är ett experiment. Wallhorns skickliga gravyr lyckades dock fånga, inte färgen men väl formen, i nästan rent punktmanér. Frimärket får betraktas inte i första hand som en konstbild utan mera som en dokumentation av målningen.

I Dalom 1973.
"Kyrkfärd i Mora" av Anders Zorn 1889.

Film

Från filmen lånades bilder vid ett par tillfällen. Den första var en ruta ur Eggelings abstrakta film, senare utkom ett helt block, benämnt Svensk filmhistoria. Ett av motiven i häftet var en stillbild ur "Intermezzo" från 1936, med Ingrid Bergman och Gösta Ekman.

Arne Wallhorn tolkade båda dessa fotografiska förlagor. Trots att skådespelarnas ansikten är mycket små är porträttlikheten beundransvärd. Deras drag är till största delen bildade av små punkter av olika storlek.

Svensk filmhistoria 1981.
"Intermezzo" med Ingrid Bergman och Gösta Ekman.

Det svenska samhället

Ett frimärke gavs ut när tvåkammarriksdagen jubilerade 1966. Man valde att som symbol avbilda representationsreformens tillskyndare, Louis de Geer. Hans porträtt tecknades av Philip von Schantz. Konstnären är specialist inom grafiken, men lade inte förlagan till rätta för gravören. Den hade en målningstil som liknade X-ets förebild för Görstålet. De Geers ansikte är omgivet av en ljus spalt, hans vita hår och kindskägg. Tolkningen blev lyckad. Gilbert Svenson menade att Wallhorns gravyr i sin mjukhet påminner om akvatint och tar fram det bästa i von Schantz' teckning.

Folkrörelserna har stor del i det svenska samhällets utveckling. De äldsta folkrörelser-

Representationsreformen 100 år.
Louis de Geer (1818-1896).
Förlaga: Philip von Schantz.

Tältmöte hos Pingströrelsen.

Frälsningsarméns musikkår i Stockholm.

Barngudstjänst hos Svenska Missionsförbundet.

Vuxendop hos Svenska Baptistförbundet.

Nattvard vid Evangeliska Fosterlandsstiftelsens mission i Hosanna i Etiopien.

na var frikyrkorna. Bilder från deras verksamhet samlades i häftet *Fria kristna samfund* 1978. Det är ett ämne som särskilt passade Arne Wallhorn som är varmt religiös. Med fotografier som förlagor graverade han märken med bilder från Pingströrelsen, som är hans hemvist, från Svenska Missionsförbundet, Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, Svenska Baptistförbundet och Frälsningsarmén.

Fotoreportage brukar inte leda till de bästa frimärksbilderna. I detta fall gjode gravörens inlevelse att resultatet blev lyckat. Det blev levande bilder, graverade med alla konststartens finesser.

Trycket

Arne Wallhorn arbetade under en tid då tryckeriets resurser så småningom förbättrades. Under många år kunde man använda högst tre färger i stålgravyr.

Numera har man så gott om obegränsade möjligheter till färgtryck, också med offset. Wallhorns område var den ursprungliga stålgravyn i en färg.

Arne Wallhorn har ägnat sig åt annan konst än frimärksgravyr. Han har formgivit och dekorerat porslin åt Bing & Gröndahl och graverat porträtt, mycket större än frimärken. Han målar och tecknar bokillustrationer. I en diktsamling, utgiven i Stockholm 1971, sammanfattade han ett landskap i en enda, lång, vågrät linje tvärs över det för övrigt nästan tomma uppslaget. Så uttrycker en linjens mästare rymd och horisont.